

МОДЕРНІЗАЦІЙНА ПАРАДИГМА В СУЧАСНІЙ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ

MODERNIZATIONAL PARADIGM IN MODERN STRUCTURAL FUNCTIONAL THEORY

У статті досліджено інтерес науковців до проблематики модернізаційної парадигми в сучасній структурно-функціональній теорії. Представлено зміст та основні ознаки функціонально-структурної теорії. Здійснено ґрунтовний опис структурно-функціональної теорії Т. Парсонса та структурно-функціонального аналізу Р. Мертона. Представлено характеристику соціальної системи згідно з функціонально-структурною теорією. Визначено перспективні напрями сучасної структурно-функціональної теорії.

Ключові слова: модернізація, парадигма, модернізаційна парадигма, функціонально-структурна теорія, функціонально-структурний аналіз.

В статье исследован интерес ученых к проблематике модернизационной парадигмы в современной структурно-функциональной теории. Представлены содержание и основные признаки функционально-структурной теории. Осуществлено основательное описание структурно-функциональной теории Т. Парсонса и структурно-функционального анализа Р. Мертона. Представлена харак-

теристика социальной системы согласно с функционально-структурной теорией. Определены перспективные направления современной структурно-функциональной теории.

Ключевые слова: модернизация, парадигма, модернизационная парадигма, функционально-структурная теория, функционально-структурный анализ.

The interest of scientists in the problems of modernization paradigm in modern structural functional theory is studied in the article. The proved scientific diversity of the bases of modernization theory confirms that the practical intensification of its tools, methods and directions takes place on the basis of two models: organic and inorganic models of modernization; their main characteristics are presented. A thorough description of the structural functional theory of T. Parsons and structural functional analysis of R. Merton was made. It is noted that they became the basis of modern functional and structural theories of the development of society and its subsystems.

Key words: modernization, paradigm, modernization paradigm, functional-structural theory, functional-structural analysis.

УДК 316.422:168.522

Шашина М.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Постановка проблеми. Постійний та стрімкий пошук сучасних теорій соціально-економічного розвитку суспільства засвідчує різноманітність наукових підходів до їх формування. Це відображається на розумінні науковцями їх методологічних основ, принципів функціонування та становлення сучасної модернізаційної парадигми їх розвитку. Серед таких теорій суспільного розвитку принципово виділяються структурно-функціональна теорія та її сучасні підходи. Внаслідок її постійного дослідження, вдосконалення та практичного втілення ця теорія набула статусу модернізаційної парадигми розвитку та вдосконалення суспільства. Сьогодні її ключові аспекти, інструменти та методи визначають постмодерні напрями соціально-економічного та політичного розвитку багатьох країн. Зазначене визначає також науковий інтерес науковців до проблематики модернізаційної парадигми в сучасній структурно-функціональній теорії та актуальність наукової проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретико-методологічних основ модернізаційної парадигми закладене в різних класичних теоріях соціального розвитку та змін, зокрема в теоріях М. Вебера, Е. Дюркгейма, К. Маркса, Г. Спенсера, Ф. Тьонніса. Своє перевтілення вона набула в розвитку та становленні інших теорій, серед яких визначальне місце посідають напрацювання основоположників струк-

турно-функціональної теорії, таких як Е. Дюркгейм, М. Вебер, В. Парето, а згодом і Т. Парсонс, Р. Мертон. Віддаючи належне розвитку теоретико-методологічних основ модернізаційної парадигми, розуміємо, що потребують більш ґрунтовного розгляду та висвітлення її бази у сучасній структурно-функціональній теорії розвитку суспільства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження підходів до формування модернізаційної парадигми в сучасній структурно-функціональній теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні напрями еволюції соціально-економічних, політичних систем будь-якої держави задає модернізація. В рамках наявних наукових підходів модернізацію розглядають як базовий драйвер розвитку країни/регіонів внаслідок синтезу соціологічних, економічних, управлінських, політологічних ідей та методів їх практичної реалізації в певний період часу [10].

Теорія модернізації набула свого розвитку як науковий підхід у 1950–1960-х рр. Її основоположниками вважають С. Блека, Д. Лернера, М. Леві, Ш. Ейзенштадта і Д. Ептера. Втім, як науковий напрям вона не виникла спонтанно, а статусу парадигми набула внаслідок розвитку й доведення існування різних наукових теорій та моделей модернізації з чітко вираженими методологічними базами й практичним інструмента-

рієм втілення. Вона отримала своє перевтілення в більш сучасних наукових концепціях та теоріях суспільного розвитку. Серед таких теорій варто відзначити структурно-функціональну теорію та її сучасні течії.

Класичне розуміння поняття «парадигма» (від. гр. “paradeigma” – «приклад», «зразок») належить його засновнику Т. Кунту, під яким слід розуміти «сукупність переконань, цінностей і методів, які визначаються певною науковою співдружністю» [1, с. 70]. Втім, якщо розглядати суспільний уклад (систему) з позиції його постійної модернізації, як процес, що змінює та вдосконалює загальне світобачення, його базові напрями, вона виступає відповідним вченням, якому можна присвоїти парадигмальний статус, якому властиві такі ознаки:

- наукова співдружність, тобто сукупність науковців, що розділяють певне бачення розвитку наукової теорії;
- є результатом певного індивідуального наукового досягнення з його витоками, положеннями та ідеями;
- виступає як зразок та орієнтир нових ідей для науковців, які на основі цього вдосконалюють чи формують нові ідеї.

Загалом формування модернізації як парадигми відбулося внаслідок розвитку як теоретичних, так і практичних концепцій спершу науковцями США, а згодом вченими Західної Європи. Особливого розвитку вона набула після розпаду колоніальної системи, а згодом і краху комунізму. Втім, ті наукові течії, котрі сформувались під впливом таких процесів, а також модернізації та лібералізації економік окремих країн, привели до зростання розриву між багатими та бідними. На думку авторів колективної монографії [2], концептуальною основою модернізаційної парадигми є те, що країна може розвиватися в умовах вільного ринку та копіювання «західних» інституцій набагато швидше порівняно з країнами недемократичними та регульованими ринками. Власне, саме цей підхід лежить в основі процесів так званої глобалізації [2, с. 24].

Наукове розмаїття базисів модернізаційної теорії підтверджує, що практична активізація її інструментів, методів та напрямів відбувається на основі двох моделей, таких як органічна та неорганічна моделі модернізації, основні характеристики яких представлені в табл. 1. У науковій літературі першу модель ще називають «модернізаційне ядро», тоді як неорганічну (вторинну) модель – «модернізації навздогін».

Успіх чи невдача тієї чи іншої моделі або її гібридної форми залежить перш за все від якості співіснування тріади «влада – суспільство – держава». У цьому контексті І. Черленяк та Р. Кривенкова слушно зазначили, що «параметри стану суспільства, країни, держави задаються якістю суспільства та влади в минулому, змістом програми трансформаційних суспільних процесів, ідеологією реформування, притягальною силою перспектив реформування для країни» [3, с. 163]. Отже, ці параметри задають їм системності з певним набором функціональних ознак, притаманних суспільству в певний період його розвитку.

Процеси модернізації суспільних, економічних та політичних змін країн, їх регіонів, об'єднань супроводжуються розвитком якісно нових наукових теорій суспільно-економічного розвитку, їх удосконалення та формування сучасних течій. Під впливом модернізації ці наукові теорії набувають свого змісту, практичного втілення, а також науково-методологічного підґрунтя.

Однією з домінуючих модернізаційних парадигм соціально-економічного розвитку є структурно-функціональна теорія, яка в процесі історичної еволюції набула численних доповнень та децю інших головних ознак модернізації, що ґрунтовно описані в праці вітчизняного науковця Н. Обрушна [4, с. 5] та представлені на рис. 1.

Розглянемо більш детально основні положення зазначених теорій з позиції модернізаційної парадигми, адже, як стверджує вітчизняний науковець В. Лучанська [6], процес перетворення традиційних суспільств в сучасні називається модернізацією. Модернізація тісно пов'язана з такими про-

Таблиця 1

Форми моделі модернізація суспільного розвитку

Вид	Характеристика	Застосування
Органічна (первинна) модель модернізації	Виникла під час розвитку капіталістичних відносин в країнах, де протікав процес промислової та індустріальної революції. Основою такої моделі є освоєння нових «вільних» ресурсів, технологічних та технічних можливостей, формування взаємної конкуренції, кооперації. Її ще називають модернізаційним ядром процесу соціальних, політичних, технологічних змін загалом у світі.	Великобританія, Франція, Німеччина, США.
Неорганічна (вторинна) модель модернізації	Її реалізація здійснювалась на основі механізмів запозичення, імітації процесів регулювання та стимулювання суспільного розвитку в чотирьох основних сферах, а саме соціальній, економічній, політичній та національно-культурній.	Росія, Туреччина, Бразилія, Аргентина.

Джерело: узагальнено на основі джерела [3, с. 162]

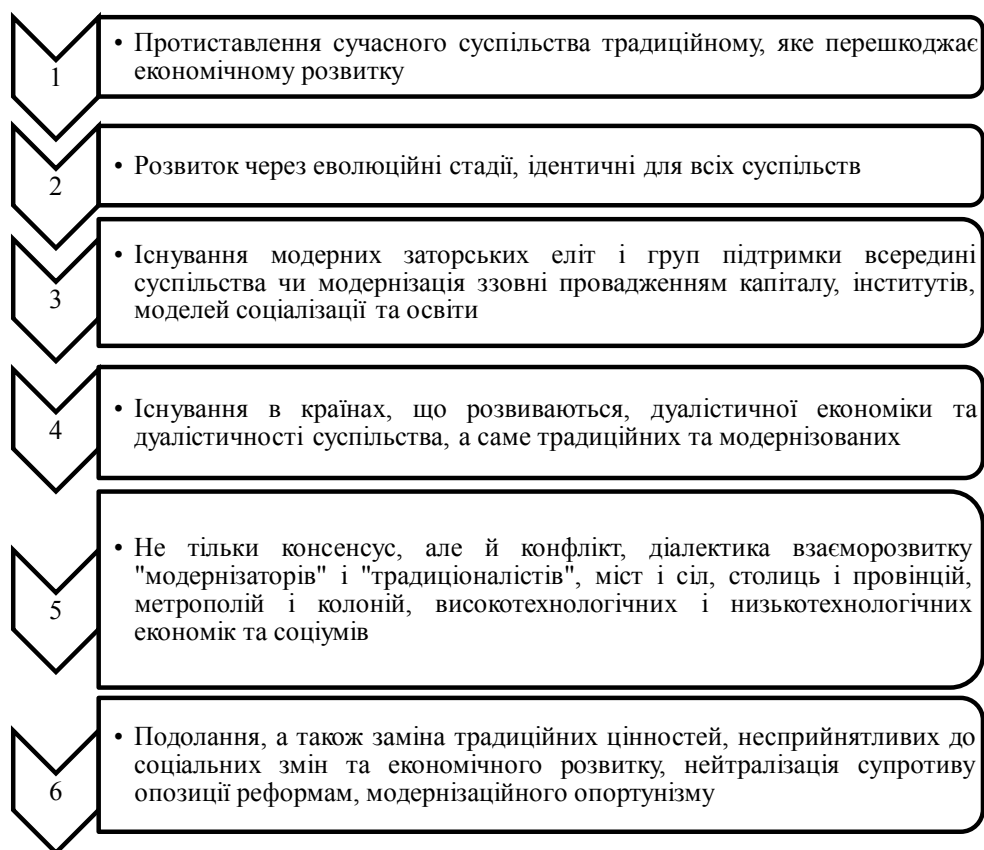

Рис. 1. Головні ознаки модернізації в сучасній структурно-функціональній теорії

Джерело: [4, с. 38]

цесами, як зростання міст (урбанізація), розвиток науки і техніки індустріалізації, розвиток ринку і капіталістичних виробничих стосунків, розвиток нових типів демографічного відтворення (підвищення віку вступу до браку, пониження народжуваності, збільшення середнього віку життя). І тільки культурна система дає суспільству мету й ідеали, до яких прагнуть у своїй діяльності люди, та принципи, які дають їм змогу інтегруватися в єдине ціле. Фактично це означає, що культура виконує центральну роль в забезпеченні рівноваги та внутрішнього гомеостазису всієї соціальної системи [6, с. 213]. Ось чому місце культури як підсистеми суспільства стало згодом одним з визначальних у структурно-функціональній теорії.

Впродовж останніх десятиліть теорія функціоналізму набула особливої популярності. Вона спрямована на визначення ключових функціональних детермінантів розвитку як самого суспільства, так і його процесів у певній структурі суспільної системи. Серед функціональних теорій як дослідницька орієнтація великого значення набула теорія структурного функціоналізму (далі – структурно-функціональна теорія). Особливістю зазначеної теорії є те, що на її базі з'явилась можливість створення нових чи істотного вдосконалення сучасних напрямів структурного розви-

тку суспільства (соціальні, економічні, політичні), наявних інструментів його наукового дослідження та впливу на нього державних, економічних та соціальних інститутів і суб'єктів, що їх очолюють.

Основи структурного функціоналізму закладені ще європейськими вченими на початку ХХ ст., а саме вченими-соціологами першого покоління М. Вебером, Е. Дюркгеймом і В. Паретом. На базі їх учень пройшла хвиля нового покоління розвитку структурного функціоналізму, яку очолив американський вчений, засновник аналітичної структурно-функціональної теорії Т. Парсонс. Згодом його вчення було доповнене теорією структурного функціонального аналізу Роберта Мертона.

Наукові дослідження засвідчили, що теорії, котрі ґрунтувались на структурному функціоналізмі, часто заперечують одна одній чи критикують одна одну й не завжди розглядають проблеми суспільного розвитку з позицій структурно-функціонального аналізу. Узагальнення наявних підходів до структурно-функціональної теорії представлено в табл. 2.

Структурно-функціональна теорія соціальної дії Т. Парсонса розроблена у 50–60-х рр. ХХ ст. та ґрунтується на принципі системної побудови суспільства. Основним завданням Т. Парсонса під час формування своєї теорії було побудування системної та загальної соціологічної теорії.

Основоположні структурно-функціональні теорії суспільного розвитку

Вид	Характеристика
Структурно-функціональна теорія соціальної дії Талкота Парсонса	Теорія Парсонса досліджує індивіда та його основні дії в суспільстві. Соціальні системи утворюються процесами й станами соціальної взаємодії між головними суб'єктами, активно взаємодіють між собою у соціальній системі. Вона виконує такі функції, як адаптація, ціледосягнення, інтеграція та збереження зразка. Оскільки соціальна система утворюється з окремих індивідів, то кожен її окремий учасник наділений власними ідеями, цілями та установками, властивими лише йому, а також співвіднесеними з культурними цінностями та нормами життя. Т. Парсонс виділяє рівні системної ієрархії, що включають систему дій таких чотирьох підсистем, як біологічна система, система особи, соціальна система та культурна система.
Теорія структурного функціонального аналізу Роберта Мертона	Структурно-функціональний аналіз є поєднанням частин об'єкта в єдину (поняття мертоновської структури). Однак основний акцент робиться на вивченні дій частин структур. Запропонована теорія описує механізм частин структури на основі їх аналізу, представляє варіант інтелектуальної еволюції більш статичної системної моделі, породжує виникнення дискусій не тільки про функціоналізм як про науковий метод, але й як про парадигму сучасної соціологічної теорії.

Джерело: узагальнено на основі джерел [3–8]

На думку автора, для всіх соціальних систем, котрі перебувають у процесі розвитку, характерний набір з чотирьох основних функцій:

1) адаптація, за якої соціальна система пристосовується до будь-яких змін як зовнішнього, так і внутрішнього середовища;

2) ціледосягнення, коли соціальна система самостійно визначає цілі та досягає їх;

3) інтеграція, за якої соціальна система пов'язує всі свої структурні компоненти відповідно до функцій, що на них покладені;

4) збереження зразка, коли будь-яка соціальна система створює, зберігає, вдосконалює та мотивує індивідів, а саме зразки їх поведінки, культурні принципи [5, с. 547–548].

Ґрунтовне дослідження становлення структурно-функціональної теорії соціальної дії Т. Парсонса представлено в науковому доробку В. Лучанської [6], де зазначено, що у своїх роботах Т. Парсонс виділяє рівні системної ієрархії. Вони включають систему дій таких чотирьох підсистем, як біологічна система (організм), яка є сполучною ланкою між матеріальним та ідеальним світами, а саме нормами, цінностями, значеннями, складовими дії, а також виконує функцію адаптації; система особи, яка виконує функцію цілепокладання, формуючись у процесі соціалізації індивіда, спрямована на інтерналізацію цінностей і норм, стає інструментом, за допомогою якого система дії визначає порядок цілей; соціальна система як сукупність ролевих статусів, керована нормами, що визначають, які дії є переважними, виконує функцію інтеграції; культурна система як сукупність «історичного досвіду» ідей, ідеалів, цінностей тощо, що виконує функцію «підтримки зразка», конкретизуючи ідеї в нормах соціальної системи та інтерналізує їх в системі особи [6, с. 213–214]. Загалом парсонівська теорія ґрунтувалась на

функціональній теорії соціальної дії європейських соціологів першого покоління, а саме Е. Дюркгейма, М. Вебера та В. Парето [9].

На нашу думку, саме цій теорії притаманний парадигмальний статус, оскільки автору вдалося віддиференціювати свій предмет від інших наукових теорій та подати власне її розуміння. Його теорія набула широкого обговорення, розвитку, отримала як прихильників, так і опонентів. Найбільшою критики набули такі положення теорії, як наявність абстрактно-теоретичних конструкцій; розроблення для «рівноважних», стабільних систем, типу американського суспільства, що не завжди може бути адаптовано до пострадянських країн; відсутність передбачення відхилень та змін, що в практиці втілити неможливо. Втім, це не зменшує внеску науковця у розроблення функціонально-структурної теорії, яка дала поштовх до формування сучасних наукових напрямів в галузі державного управління, культурно.

Серед прихильників та наступників структурно-функціональної теорії слід виділити також теорію структурно-функціонального аналізу Р. Мертона. Однак науковець піддав значній критиці окремі положення теорії Парсонса. Його домінанти ґрунтуються перш за все на тому, що він окремо виділяє два напрями, а саме функціональний та структурний. Науковець піддає сумніву рівноправність існування в одній теорії концепції структуралізму та функціоналізму, подаючи її розуміння через два аспекти, такі як теоретично-новаторський та критичний аналіз. Також піддає критиці такі постулати вже наявної теорії Парсонса, як постулат універсальності функціоналізму, оскільки, на його думку, наявні норми не можуть виконувати виключно позитивні функції; постулат функціональної єдності суспільства, що в принципі неможливо, адже індивідуальні частини системи не можуть бути виключно функціональними для всієї соці-

альної системи загалом; постулат обов'язковості, який практично реалізувати неможливо, адже всі інститути та суспільства не можуть бути дрібними атрибутами всієї соціальної системи.

Фактично поняття «система» в концепції Р. Мертона не вживається, адже там використовується поняття аналізу як нового методу функціоналізму, що дає можливість оцінити динамічні зміни соціальної системи, її функцій. На думку автора, це дасть змогу описати структурні елементи системи та домогтися реальних результатів, що слід розцінити позитивно, адже такий підхід вносить певну практичну цінність у структурно-функціональну теорію та дає змогу оцінити зміни, що відбуваються всередині системи.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи вищесказане, наголошуємо на тому, що у сучасних умовах функціонально-структурна теорія є елементом інтелектуального розвитку більш статичних системних моделей. Зазначене знайшло відображення в питанні вивчення соціально-політичних структур та інститутів держави, ефективного розв'язання проблем виховання та навчання, вдосконалення системи соціалізації, влади, расових та релігійних питань, культурного розвитку територій та регіонів, етнічно-національних питань тощо. Отже, першочерговим завданням для подальших наукових пошуків стають питання дослідження та проблеми осмислення необхідності впровадження в теорію державного та соціально-економічного управління на теоретико-аналітичному рівні сучасних положень структурно-функціональної концепції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кун Т. Структура научных революцій / пер. с англ. И. Налетова. Москва, 1975. URL: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/kunts01/index.htm>.
2. Зимовець В. Державна фінансова політика економічного розвитку. Київ : НАН України; Ін-т екон. та прогноз., 2010. 356 с.
3. Черленяк І., Кривенкова Р. Модернізація суспільства та проблеми формування агрегатів політичної нації. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Вип. 17. С. 161–167.
4. Обрушна Н. Модернізація – сучасний тренд розвитку суспільства. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 3. С. 36–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2015_3_9.
5. Парсонс Т. Очерк социальной системы. О социальных системах. Москва : Академический проект, 2002. С. 545–687.
6. Лучанська В. Структурно-функціональна теорія Т. Парсонса і екологічна культура особистості. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 176. С. 212–215.
7. Шубін С. Структурно-функціональна теорія соціальної дії Талкота Парсонса в політичному маркетинговому аналізі. *Наукові праці*. 2009. Т. 125. Вип. 112. С. 112–120.
8. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / пер. с англ. Е. Егоровой и др. Москва : АСТ ; Хранитель, 2006. 873 с.
9. Батыгин Г. Структурный функционализм Толкотта Парсонса. *Вестник РУДН*. Серия: Социология. 2003. № 4–5. С. 6–34.
10. Ляшенко В., Вишневський О. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. 252 с.